

**“НАХЖУ-Л-ФАРОДИС” АСАРИДА КЕЛТИРИЛГАН ҚИРҚ ҲАДИС ВА
УЛАРНИНГ ҚИЁСИЙ-ТЕКСТОЛОГИК ТАҲЛИЛИ****Валиев Сайдакбархон Юнусхон ўғли**¹¹ Тошкент давлат шарқишунослик университети“Турқишунослик олий мактаби” 2-босқич таянч докторанти
тел.: +998903711558 e-mail: e-pochta: kaminasaid@gmail.com

Orcid ID: 0009-0009-6683-8600

**МАҚОЛА
МА'LUMОТИ****АБСТРАКТ:****МАҚОЛА ТАРИХИ:***Received: 11.10.2024**Revised: 12.10.2024**Accepted: 13.10.2024***КАЛИТ СЎЗЛАР:***Маҳмуд ибн Али ал-Кардарий, Наҳжу-л-фародис, қирқ ҳадис, арбаъин.**Ушбу мақола Маҳмуд ибн Али ал-Кардарийнинг “Наҳжу-л-фародис” асарида ҳар бир фасл бошида келтирилган ҳадисларнинг қирқта арабча матни асосида тузилди. Асарнинг 761-ҳижрий, 1360 милодий йилда кўчирилган Истанбул (NFI) ва 759-ҳижрий, 1358-милодий йилда кўчирилган Қозон (NFQ) нусхалари асосида чоғиштирма-қиёсий матн тузишга ҳаракат қилинди. Бундан ташқари ҳар бир ҳадисдан олдин келтирилган манбаларни топишга ҳаракат қилинди.**Мақолани ёзиш жараёнида ҳадисларнинг матнидаги кўпгина фарқли ва ўхшаш жиҳатлари ёритиб кетилди. Бундан ташқари ҳадисларнинг манбалари билан солиштирилди. Манбалари топилмаган ўринларда, сабаби айтиб ўтилди. Хулоса қисмида бир қанча мулоҳазалар билдирилди.*

КИРИШ. “Nahju-l-farādīs” – “Uštmaxlarniņ aṣuq yoli” ёки “Жаннатларнинг йўли” асари XIV асрда Олтин Ўрда давлатига қарашли Хоразм диёрида “чиғатой тили”да ёзилган диний-фалсафий, илмий, тарихий-бадий ва дидактик мазмундаги асардир. Унинг муаллифи Маҳмуд ибн Али ал-Кардарий ас-Саройидир.

Асар қирқ ҳадис асосида тузилган ўзига хос “Арбаъин” китобидир. Асар муқаддима, тўрт боб ва уларнинг ҳар бири ўн фасл – жами қирқта фаслдан

иборат. Фасллар бирор бир мавзуга бағишланган. Ҳар фаслнинг бошида бир ҳадис келтирилиб, шу ҳадиснинг моҳияти, мазмуни ибратли ҳикоятлар, диний ривоятлар, ўғитлар асосида талқин қилиб берилади.

Асар муқаддимасида мусанниф китоб ёзилишига туртки бўлган қирқ ҳадис ҳақидаги ҳадис ва унинг таржимасини келтиради:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ نَقَلَ عَنِّي إِلَى مَنْ لَمْ يَلْحَقْنِي مِنْ أُمَّتِي أَرْبَعِينَ حَدِيثًا كُتِبَ فِي زَمْرَةِ الْعُلَمَاءِ وَحُشِرَ فِي جُمْلَةِ الشُّهَدَاءِ وَمَنْ كَذَبَ عَلَيَّ مُنْعَمًا فَلْيَبْوَأَ مَفْعَدَهُ مِنَ النَّارِ

'Umar o'g'li 'Abullāh radīallāhu 'anhumā rivāyat q'ilur. Payğambardin şallallāhu 'alayhi va-sallam andağ yarliqar: "Qāyü mōmin va muwahhid q'irq hadisni benim hadislarimdin eşitmaganlarga tegursa, bilmaganlarga oğratsä, Haq ta'alā ol kimersanı 'ālimlār zumrasindä bitügay, taqı qiyāmät kün bolsa, āmanna va şaddağna şahidlar jumlasında qoparğay. Taqı qayu kimersa man aymamiş hadisni benim aymağanimni bilip qasd birla benim üzä yalğan sozlap Payğambar 'alahi-s-salam aydi desa tamuğdin olturğu yerini amada qilsun", dep aydi (NFİ.1b,2–9).

Муҳаддис олимлар эътирофича, бу ҳадис заиф ҳадислар туркумига киради. Гарчи ислом шариатида заиф ҳадисдан ҳукм олиш мумкин бўлмаса-да, яхшилиқка чақириш ва ёмонликдан қайтариш, яъни амру маъруф ва наҳий мункар ишларида заиф ҳадислардан фойдаланса бўлади.

“Наҳжу-л-фародис”да қўлланган ҳадис муаллифнинг умумий мақсади ва ниятининг моҳиятини очиб беради. Яъни қирқта ҳадисни оммага етказиб, икки дунё саодатига эга бўлиш ва ўқувчидан хайрли дуолар олиш мақсади илгари сурилган. Кетидан асарнинг ёзилиш сабаби, асарнинг таркиби ва тузилиши ҳақида қуйидагича маълумот берилади:

Bu hadisgä tamassuk q'ilip, q'irq hadis jam' q'ilduq. Payğambar 'alayhi-s-salām hadislaridin mu'tamad kitāblardin yana bu hadislärgä munāsib hikāyatlar Payğambar 'alayhi-s-salām ahvālidin, taqı xulafā'-i rāšidīn af'ālidin, taqı 'ulamā va mašāix aqvālidin dam q'ilduq. Taqı bu kitābni tört bāb üzä q'ilduq. Taqı tekma bir bābini on fasl üzä q'ilduq. Taqı tekma bir fasl avvalindä bir hadis kelturduk.

Payğambar 'alayhi-s-salām ḥadişlaridin-kim majmu'î qırq ḥadiş bolur (NFİ.1b,9–13).

Биз “Наҳжу-л-фародис”нинг энг қадимги ва муаллиф ҳаётлик даврида кўчирилган Истанбул (NFİ) ва Қозон (NFQ) нусхаларини чоғиштириб, қирқта ҳадис матнини тадқиқ қилиб кўрдик. Чоғиштириш жараёнида ҳар бир ҳадиснинг асл манбалари билан ҳам қиёслаб чиқдик.

Асосий қисм

Avvalqı faşl. Payğambar 'alahi-s-salāmnun faḍā'ili içindä turur (NFİ.2a,2–3).

Avvalqı faşl. Payğambar 'alahi-s-salām aḥvāli içindä turur (NFQ.2a,15).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Masābih” atliğ kitābında bu ḥadişni keltürmiş (NFİ.2a,2–3).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَعَالَى اصْطَفَى كِنَانَةَ مِنْ وَلَدِ إِسْمَاعِيلَ وَاصْطَفَى فُرَيْشًا مِنْ كِنَانَةَ
وَاصْطَفَى مِنْ فُرَيْشِ بَنِي هَاشِمٍ وَاصْطَفَانِي مِنْ بَنِي هَاشِمٍ³⁵

Bu ḥadiş ma'nāsi ol bolur-kim, payğambarimiz 'alayhi-s-salām aydi: Teñri tabārak va ta'ālā İsmā'il Payğambar 'alayhi-s-salām oğlanlaridin Kināna atliğ qabilasindin Qurayş qabilasini uḍurdi. Yana Qurayş qabilasidin Hāşim atliğ kişiniñ oğlanarini uḍurdi. Yana Hāşim atliğ kişiniñ oğlanlarindin meni uḍurdi-çiqardi (NFİ.2a,5–7).

NFQ нусхасида биринчи боб, биринчи фаслнинг ҳадиси ёзилган саҳифа зарарлангани учун ҳадис матни йўқ.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 4460-рақамли ҳадис матни “Наҳжу-л-фародис”да келтирилган ҳадис матни билан айнан ўхшаш.

İkinçi faşl. Payğambar 'alayhis-salāmqa vaḥi kelmäkinin bayāni içindä turur (NFİ.3b,17).

İmām Şağānî rahmatullāhi 'alayhi “Maşāriqu-l-anvār” atliğ kitābı içindä bu ḥadişni keltürmiş (NFİ.3b,17–4a,1).

³⁵ (NFİ.2a,3–5).

رُوي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ الدِّينُ كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ³⁶

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

رُوي عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ قَالَ إِنَّ الدِّينَ بَدَأَ غَرِيبًا وَسَيَعُودُ الدِّينُ غَرِيبًا كَمَا بَدَأَ فَطُوبَى لِلْغُرَبَاءِ صَدَقَ يَا رَسُولَ اللَّهِ³⁷

Bu hadis ma'nisi ol bolür-kim, Payğambar 'alayhis-s-salām xabar berü yarliqar: Bu musulmānliq dini ğariblüqin zāhir boldi. Qiyāmat atakında taqī ğariblüqin qaytgäy. Xuşluq bolsun ğariblärqä (NFİ.4a,2–4).

NFQ нусхасида الدِّينُ وَسَيَعُودُ الدِّينُ غَرِيبًا дан кейин келган غَرِيبًا сўзи NFİ нусхасида йўқ. Ҳадис охиридаги يَا رَسُولَ اللَّهِ ибораси ҳам NFİ нусхасида ёзилмаган.

Имом Сағонинийнинг “Машориқу-л-анвор” асаридаги 229-ҳадис матни “Наҳжу-л-фародис”нинг NFİ нусхаси билан бир хил.

Üçüncü faşl. Payğambar 'alayhi-s-salām taqī yārānlārī birlä İslām avvalindä emgāngānlāriniğ bayānī içindä turur (NFİ.5b,14–15).

İmām Abü-l-Ma 'ālî Muḥammad İsbahānî raḥmatu-l-İllāhi 'alayh tafsirında Süratu-l-Aḫzāb içinda bü ḥadişni keltürmiş (NFİ.5b,15).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَدَا مُؤْمِنًا فَقَدْ أَدَانِي وَمَنْ أَدَانِي فَقَدْ أَدَا اللَّهَ وَمَنْ أَدَى اللَّهَ فَهُوَ مَلْعُونٌ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِيبًا³⁸

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَدَى مُؤْمِنًا فَقَدْ أَدَانِي وَمَنْ أَدَانِي فَقَدْ أَدَا اللَّهَ فَهُوَ مَلْعُونٌ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالزَّبُورِ وَالْفُرْقَانِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُهِيبًا صَدَقَ رَسُولَ اللَّهِ³⁹

³⁶ (NFİ.4a,1–2).

³⁷ (NFQ.5a,14–15).

³⁸ (NFİ.5b,16–17).

Ma'nisi ol bolürkim Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarliqār: Qayü kim ersa mominni āzār qilsä, meni āzār qildä. Taqî kimikim meni āzār qilsä Tanrı ta'alāni āzār qildä. Taqî kimikim Tanrı ta'alāni āzār qilsä, ol kim ersa mal'ün turur Tavrāt taqî İnjil taqî Zabür taqî Furqān içindä. Haq ta'alā ol kim ersaga xār qilgān 'adābini āmāda qilip turur dedi (NFİ.5b,17–6a,1–2).

NFİ нусхасида *أَذَا* ёзилган сўз, NFQ нусхасида *أَذَى* шаклида тўғри ёзилган. NFQ нусхасида *وَمَنْ أَدَى اللَّهُ* жумласи тушиб қолган. Ҳадис сўнгидаги *رَسُولُ اللَّهِ* ибораси NFİ нусхасида ёзилмаган.

Имом Абу-л-Маъолий Исбахоний ва у кишининг Тафсир китоби ҳақида маълумот топилмади.

Törtinçi faşl. *Payğambar 'alayhi-s-salām Makkadîn Madinaqa çiqmaq bayāni içindä turur* (NFİ.9b,13).

İmām Abu-l-'Alā-i Oşī rahmatullāhi 'alayhi "Nişābu-l-Axbār" ātliğ kitābında bü hadişni keltürmiş (NFİ.9b,13–14).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ غَرِيبًا فَقَدْ مَاتَ شَهِيدًا وَوُقِيَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ⁴⁰

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ مَاتَ غَرِيبًا مَاتَ شَهِيدًا وَعُوفِيَ مِنَ عَذَابِ الْمَقَابِرِ⁴¹

Bü hadiş ma'nisi ol bolurkim Payğambar 'alayhi-s-a-salām xabar berü yarliqār: qayü momin va muvaḥḥid ġariblüqdä olar bolsa Haq tabārak va ta'alā ol qulğa şahidlār şavābini rozī qilur, taqî gor 'adābidin saqlayur (NFİ.9b,15–16).

NFİ нусхасида *فَقَدْ مَاتَ* жумласи NFQ нусхасида *مَاتَ* ёзилган. NFİ нусхасидаги *وُقِيَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ* жумласи NFQ нусхасида *عُوفِيَ مِنَ عَذَابِ الْمَقَابِرِ* деб ёзилган.

“Нисабу-л-ахбор” китобини бир қанча қўлёзма ва 1903 йилда Қозон шаҳрида нашр қилинган тошбосма нусхасини топдик ва тадқиқотимизда шу манбадан

³⁹ (NFQ.5a,6–7).

⁴⁰ (NFİ.9b,14–15).

⁴¹ (NFQ.14a,14–15).

фойдаландик. Асар муаллифи “Нахжу-л-фародис” зикр қилинган Имом Абу-л-Аъло Ўший эмас, балки Иمامу-л-харамайн Сирожиддин Абу Муҳаммад Али бин Усмон бин Муҳаммад ал-Ўший экани маълум бўлди. Бизнингча Абу-л-Аъло муаллифнинг яна бир кунyasi бўлиши мумкин.

“Нисабу-л-ахбор”нинг 40-саҳифасидаги ҳадис NFĪ нусхасидаги ҳадис матни билан бир хил.

Beşinci faşl. *Payğambar 'alayhi-s-salāmuñ muo'jizātiniñ bayāni turur*” (NFĪ.14a,5–6).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābdä bü hadişni keltürmiş (NFĪ.14a,6–7).

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ كُنْتُ مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ فَخَرَجْنَا فِي بَعْضِ نَوَاحِيهَا فَمَا اسْتَقْبَلَهُ جَبَلٌ وَلَا شَجَرٌ إِلَّا هُوَ يَقُولُ السَّلَامُ عَلَيْكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ⁴²

Bu hadişniñ ma'nisi ol bolurkim, 'Alî rađiyallāhu 'anhu aytur: Man Payğambar 'alayhi-s-a-salām birla Makkadä erdim. Makkaniñ şahrāsiñgä çıqtuq. Tağqa qarşu kelduk ersa, ol tağdın awaz keldi-kim, as-salāmu 'alayka yä rasülallāhi deb taqi daraxtqa qarşu kelduk ersa, ol daraxtdın awaz keldikim as-salāmu 'alayka yä rasülallāhi deb (NFĪ.14a,8–10).

Ҳадис матни NFĪ ва NFQ нусхаларида бир хил шаклда. Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 4635-ҳадис матни билан ҳам айнан ўхшаш.

Altinçi faşl. *Payğambar 'alayhi-s-salām Makkagä kirmäkiñiñ bayāni turur*” (NFĪ.18b,2–3).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindä bü hadişni keltürmiş” (NFĪ.18b,3).

⁴² (NFĪ.14a,7–8), (NFQ.20a,14–16).

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا سَيِّدُ وَوَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَبِيَدِي لَوْاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمَ وَمَنْ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لَوَائِي وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ عَنْهُ الْأَرْضُ وَلَا فَخْرٌ⁴³

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

عَنْ أَبِي الْحَرِيثِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَا سَيِّدُ وَوَلَدِ آدَمَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا فَخْرَ وَبِيَدِي لَوْاءُ الْحَمْدِ وَلَا فَخْرَ وَمَا مِنْ نَبِيٍّ يَوْمَئِذٍ آدَمَ سِوَاهُ إِلَّا تَحْتَ لَوَائِي وَلَا فَخْرَ وَأَنَا أَوَّلُ مَنْ تَنْشَقُّ عَنْهُ الْأَرْضُ وَلَا فَخْرٌ⁴⁴

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Man qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā Ādam oğlanlariniñ beki bolğayman. Taqī bu soznī gowanu aymasman. Va lekin Haq ta'alāniñ lūtfi-karami maniniñ üzā mundağ turur dep aniniñ lūtfini izhār qilip sizlarga bildurmak uçun ayturman. Taqī qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā jumlaniniñ 'alamī manim elkimda bolğay. Bu soznī taqī guwanu taqī aymasman. Va lekin Haq ta'alāniñ lūtfini izhār qilmaq uçun ayturman. Taqī qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā tekma bir uluğ kim ersa-kim xalāyiq aña ittibā' qilurlar. Aniniñ elkında bir 'alam bolğay. 'Arşat xalqi ma'lūm qilğaylar-kim bu kim ersa bu ma'nilik ermış deb kerak. Ol ma'ni xayr bolun kerak şar bolsun. Taqī heç taqī maqāmāt va karāmāt içinda Haq ta'alāniñ hamdi taqī şanāsi içinda erdi. Ol jihatdin Payğambar 'alayhi-s-salām hamdiniñ 'alami berildi. Yana aydi Payğambar 'alayhi-s-salām qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā Ādam payğambar 'alayhi-s-salām taqī Ādam payğambardin soñ kelgan payğambarlar jumlası manim 'alamim astında bolğaylar. Bu soznī taqī guwanu aymasman. Va lekin Haq ta'alāniñ karami izhār qilmaq uçun ayturman. Taqī qiyāmat kun bolsa āmannā va şaddaqnā jumla xalāyiqdin burun avval gor yarilip gordin baş qaldurğan man bolğayman. Bu soznī taqī kuwanu mafāxirat qilu aymasman. Va lekin Haq ta'alā manim üzā nāmā uluğ lūtlār taqī karamlār qilip turur. Anı izhār qilmaq uçun ayturman dedi (NFİ.18b,5–17).

⁴³ (NFİ.18b,4–5).

⁴⁴ (NFQ.26a,16–17–26b,1–2).

NFİ нухасида ҳадис ровийсининг исми *عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ* ёзилган бўлса, NFQ нухасида *عَنْ أَبِي الْحَرِيثِ* ёзилган. NFQ нухасидаги *تَنْشَقُ* феъли NFİ нухасида мусанниф ёки котибнинг хатоси сабабли тушиб қолган.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 4481-ҳадисда ровийнинг исмидаги *عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ* сўзи йўқ. *إِلَّا تَحْتَ لَوَائِي* жумласидан кейинги *وَلَا فَحَرَ* жумласи ҳам “Масобих” да йўқ экан.

Yetinçi fasl. Payğambarniñ 'alayhi-s-salām Me'rājiniñ bayāni içindä turur (NFİ.26b,8).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindä bü ḥadişni keltürmîş (NFİ.26b,8–9).

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُتِيَ بِالْبُرَاقِ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ مُلْجَمًا مُسْرَجًا فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ جَبْرِئُلاً أَمْحَمَدٌ تَفْعَلْ هَذَا فَمَا رَكِبَكَ أَحَدٌ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ فَارْفَضَ عَرَفًا⁴⁵

NFQ нухасида ҳадис матни қуйидагича:

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أُوتِيَ بِالْبُرَاقِ لَيْلَةَ أُسْرِي بِهِ مُلْجَمًا هَذَا فَمَا رَكِبَكَ مُبْرَجًا فَاسْتَصْعَبَ عَلَيْهِ فَقَالَ لَهُ جَبْرِئُلاً أَمْحَمَدٌ تَفْعَلْ هَذَا فَمَا رَكِبَكَ أَحَدٌ أَكْرَمُ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ فَارْفَضَ عَرَفًا⁴⁶

Ḥadiş ma'nisi ol bolur-kim, Anas bnü Mālik raḍiyallāhu 'anhu rivāyat qilur. Payğambar 'alayhis-s-salām Me'rāj tunında Jabrā'il 'alayhi-s-salām Burāq kelturdi yugan urulmîş, ayar urulmîş. Qaçankim Payğambar 'alayhi-s-salām Burāqqa munmak tiladi ersa, Burāq jaliqliq qildi. Jabrā'il aydi: Muḥammadğami jaliqliq qilursan. Heç kim ersa munday saña Muḥammaddin 'azizrāk Ḥaq ta'alā qatında Muḥammaddin ḥurmatlikrāk dedi ersa, Buraāq tulandi taqi teri aqa başladi (NFİ.26b,11–15).

⁴⁵ (NFİ.26b,9–11).

⁴⁶ (NFQ.37a,17–37b,1–3).

NFİ нусхасидаги *مُجَمَّأ* сўзидан кейинги *مُسْرَجًا* сўзининг ўрнига NFQ нусхада *هَذَا* жумласи ёзилган.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” китобининг 4636-ҳадисда ҳадиснинг ровийсида *عَنْ أَنَسٍ* билан кифояланган. “Нахжу-л-фародис”даги *عَلَى اللَّهِ تَعَالَى مِنْهُ* жумласи “Масобих” да *عَلَى اللَّهِ مِنْهُ قَالَ* шаклида ёзилган.

Seksinči faşl. Payğambar 'alayhi-s-salām Me'rāj tünindä uçmaḥ tamuğqa tafarruj qilğaniniñ bayānında (NFQ.43a,12–13).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābdä keltürmiş bü hadişni (NFİ.30b,14–15).

*عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ*⁴⁷

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

*أَنَّ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خَفَّتِ الْجَنَّةُ بِالْمَكَارِهِ وَخَفَّتِ النَّارُ بِالشَّهَوَاتِ*⁴⁸

Ma'nisi ol bolurkim uçmaḥ qapsandī kuçay işlar birla jihād meñizlik ḥaj meñizlik roza meñizlik namāz meñizlik emgak kuçaylik bar ersa jumlasiniñ qilmaq kerak. Andin soñ uçmaḥ qapsandī kirsā taqī tamuğ qapsandī nafs tilakları birla yemak içmak tana'u'um qadğu sozluqnī tilar. Bu nafsıña uysa soñi tamuğ turur (NFİ.30b,16–17–31a,1–2).

NFİ нусхада *عَنْ أَنَسٍ* бўлса, NFQ нусхада *أَنَّ* деб ёзилган. NFİ нусхадаги *أَنَّ قَالَ* ўрнига NFQ нусхада *أَنَّ قَالَ* деб ёзилибди.

⁴⁷ (NFİ.30b,15–16).

⁴⁸ (NFQ.43a,14–16).

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна”сидаги 4418-ҳадис NFİ нусхадаги ҳадис матни билан деярли бир хил. NFİ нусхадаги عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ ўрнига “Масобих”да عَنْ أَنَسٍ деб ёзилган.

Toqsinchi fast. Payğambar ‘alayhi-s-salām Hunaynda ğazāt qilmaqiniñ bayāni turur (NFİ.34b,13).

İmām Abū-l-’Alā’i Oṣī rahmatullāhi ‘alayhi “Niṣābu-l-axbār” ātliğ kitābdä bü hadiṣni keltürmiş (NFİ.34b,13–14).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَطْرَةٍ دَمَعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ قَطْرَةٍ دَمٍ أُهْرِيْقِي فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى⁴⁹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا مِنْ قَطْرَةٍ أَحَبُّ إِلَيَّ اللَّهُ تَعَالَى مِنْ قَطْرَاتٍ دَمَعٍ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ دَمٍ أُهْرَقَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى⁵⁰

Hadis ma’nisi ol bolur-kim, Payğambar ‘alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Heç qatıra sewüklükräk yoq Tañri ta’alāniñ hadratinqa, magar ol qatradin-kim, Haq ta’alāniñ xayfidin ‘āṣī kozindin qatıra yaş aqitsa. Taqī ol qatradin-kim ğāzī qul Haq ta’alā yolında şahid bolub tanindin qatıra qan aqsa, bu eki qatradin sewüklükräk yoq. Haq ta’alāniñ hadratindä yoq (NFİ.34b,15–17–35a,1).

NFİ нусхасида مِنْ قَطْرَةٍ دَمَعٍ бўлса, NFQ нусхасида مِنْ قَطْرَاتٍ دَمَعٍ шаклида ёзилган. NFİ нусхасида دَمٍ أُهْرِيْقِي أَوْ قَطْرَةٍ دَمٍ деб ёзилган жумла, NFQ нусхасида دَمٍ أُهْرَقَتْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ تَعَالَى кўринишда келган.

“Нисабу-л-ахбор” китобининг 27-саҳифасидги ҳадис NFİ нусхасидаги ҳадис матни билан ўхшаш. Фақат, NFİ нусхасида قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ жумласи

⁴⁹ (NFİ.34b,14–15).

⁵⁰ (NFQ.49a,4–6).

“Нисабу-л-ахбор”да *عَزِيلَانِ قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ* NFİ нусхасида *أَوْ فَطْرَةَ دَمٍ* жумласи “Нисабу-л-ахбор”да *عَزِيلَانِ وَقَطْرَةَ دَمٍ* шаклида ёзилган.

Oninçi fasl. *Payğambar 'alayhi-s-salām vafātiniñ bayāni içindä turur* (NFİ.39a,4–5).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābdä bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.39a,5).

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَالَّذِي نَفْسُ مُحَمَّدٍ بِيَدِهِ لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ يَوْمٌ وَلَا يَرَانِي ثُمَّ لَأَنْ يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ مَعَهُمْ⁵¹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَيَأْتِيَنَّ عَلَى أَحَدِكُمْ يَوْمٌ وَلَا يَرَانِي فِيهِ ثُمَّ لَأَنْ يَرَانِي أَحَبُّ إِلَيْهِ مِنْ أَهْلِهِ وَمَالِهِ مَعَهُمْ⁵²

Bu ḥadis ma'nisi ol turur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām yarliqar. Ol Tanrı birla qasamyād qilurman-kim Muḥammadniñ rühi aniñ taşarrüfinda turur. Har ayna bir kun kelgusi turur. Sizlarda biriñiz üzä-kim ol kun içinda meni kormagaysiz. Ma āxiratqa naql qilmiş bolğayman. Andin soñ meni kormagaysizlarda biriñizga sewüklükräk bolğay ewi barqidin oğli qizidin. Taqi ne-kim qatinda bar māl tawardin jumladin sewüklükräk bolğay. Va lekin kiru bilmagay dedi (NFİ.39a,7–11).

NFİ нусхасида *عَزِيلَانِ قَالَ قَالَ* бўлса, NFQ нусхада *عَزِيلَانِ قَالَ أَنَّهُ* экан. NFİ нусхасидаги *وَالَّذِي* жумла NFQ нусхасида йўқ. NFİ нусхасида *لَيَأْتِيَنَّ* сўзи NFQ нусхада *لَيَأْتِيَنَّ* ёзилибди. NFQ нусхасидаги *فِيهِ* NFİ нусхасида йўқ.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 4675-ҳадисдаги *لَيَأْتِيَنَّ* сўзи NFİ нусхасида мусанниф ёки котиб хатоси билан *لَيَأْتِيَنَّ* кўринишда ёзилиб қолган кўринади.

⁵¹ (NFİ. 39a,6–7).

⁵² (NFQ.55a,2–4).

İkinçi bāb. *Xulafā 'i rāšidin taqī ahli bayt taqī tört imām faḍāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.46a,7-8).

Avvalqı faşl. *Abu Bakr raḍiyallāhu 'anhunuñ bayāni içindä turur* (NFİ.46a,8).

İmām Şağānî raḥmatullāhi 'alayhi “Maşāriqu-l-anvār” ātliğ kitābında bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.46a,9).

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ
أَبَا بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا غَيْرَ رَبِّي لَاتَّخَذْتُ أَبَا بَكْرٍ خَلِيلًا وَلَكِنْ أَخُوهُ الْإِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ لَا يُبَيِّنُ فِي الْمَسْجِدِ
بَابَ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ⁵³

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ
أَبَا بَكْرٍ وَلَوْ كُنْتُ مُتَّخِذًا خَلِيلًا وَلَكِنْ أَخُوهُ الْإِسْلَامِ وَمَوَدَّتُهُ لَا يُبَيِّنُ فِي الْمَسْجِدِ بَابَ إِلَّا سُدَّ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ⁵⁴

Bu ḥadis ma'nisi ol bolur-kim ḥaqiqatda jüvānmarḍrāq manim üzä şuḥbati içinda taqī māl içinda Abü Bakr raḍiyallāhu 'anhu. Taqī man Rabbümdin oñin kim ersaniñ dost tutsa erdim, Abü Bakrni dost tutğay erdim. Anıñ uçun-kim koñlum Ḥaq ta'alāniñ maḥabbati birla mustağraq turur. Heç oñin kim ersaniñ maḥabbadi koñlumga siğmas. Va lekin islāmnun qarındaşliqi taqī şafqati aramizda bar. Taqī heç masjid içindagi qapuğlar bāqı qalmasun bağlansun. Magar Abü Bakr qapuğı bağlanmasun dedi (NFİ.46a,12–14).

NFİ нусхасидаги *عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ* жумласи NFQ нусхада йўқ. NFQ нусхадаги *بَابَ إِلَّا سُدَّ إِلَّا بَابَ أَبِي بَكْرٍ* жумла эса NFİ нусхасида йўқ.

Имом Сағонийнинг “Машариқу-л-анвор” асаридаги 392-ҳадис билан чоғиштирилди. NFİ ва NFQда *عَنْ أَبِي سَعِيدٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّ مِنَ النَّاسِ عَلَيَّ فِي صُحْبَتِهِ وَمَالِهِ* деб ёзилган жумла “Машариқу-л-

⁵³ (NFİ.46a,9–11).

⁵⁴ (NFQ.64b,1–4).

анвор”да *إِنَّ مِنْ أَمَنِّ النَّاسِ* шаклида ёзилган ва “Машарику-л-анвор”даги хадис NFİ ва NFQда камчиликни ҳам тўлдирган.

İkinçi faşl. *'Umar rađiyallāhu 'anhunuñ fađāiliniñ bayāni içindā turur* (NFİ.52b,13–14).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābında kormiş bü hadiṣni keltürmiş (NFİ.52b,14).

عَنْ عُبَيْدِ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ⁵⁵

NFQ нусхасида хадис матни қуйидагича:

مِنْ عُبَيْدَةَ بْنِ عَامِرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَوْ كَانَ بَعْدِي نَبِيٌّ لَكَانَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ⁵⁶

Bu hadiṣ ma'nisi ol bolurkīm, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ yarliqar. Agar sendin soñ payğambar kelmak ravā bolsa erdi, ol 'Umar bolğay erdi dedi (NFİ.52b,15–17).

NFİ нусхасидаги *عَنْ عُبَيْدَةَ* ўрнига NFQ нусхада *مِنْ عُبَيْدَةَ* деб ёзилган. NFQ нусхасидаги *أَنَّهُ* сўзи NFİ нусхасида йўқ.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” китобидаги 4735-хадис NFİ нусхасидаги хадис билан бир хил.

Üçinçi faşl. *'Uṣmān rađiyallāhu 'anhuniñ fađāiliniñ bayāni içindā turur* (NFİ.61b,16–17).

İmām Abü-l-'Alā'î Oşî rahmatullāhi 'alayhi “Nişābu-l-axbār” ātliğ kitābında bü hadiṣni keltürmiş (NFİ.61b,17).

⁵⁵ (NFİ.52b,14–15).

⁵⁶ (NFQ.72b,5–6).

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ عُمَانٌ⁵⁷

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича ёзилган:

عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ إِنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِكُلِّ نَبِيٍّ رَفِيقٌ وَرَفِيقِي فِي الْجَنَّةِ صَدَقْنَا رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ⁵⁸

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ xabar beru yarliqar. Tekma bir payğambarnüñ qoldaşi bar. Manim qoldaşim uçtmağda 'Usmān turur raḍiyallāhu 'anhu (NFİ.62a,2–3).

NFİ нусхада *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* жумласи NFQ нусхада *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* экан. NFİ нусхадаги *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* сўзи NFQ нусхада *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* ёзилган. NFQ нусхадаги ҳадисдан кейинги *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* жумласи NFİ нусхасида йўқ.

“Нисабу-л-ахбор” асарининг 15-бетидаги ҳадис билан чоғиштирилди. NFİ нусхасидаги *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* жумласи NFQ нусхадаги *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* жумласи билан кискча *عَنْ طَلْحَةَ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ* жумласи ёзилган.

Törtinçî faşl. *'Alî raḍiyallāhu 'anhunüñ faḍāiliniñ bayāni içindä turur (NFİ.69a,7).*

İmām Muslim Nişāpürî rahmatullāhi 'alayhi “Şaḥiḥ” ätlig kitābindä bü ḥadişni keltürmîş (NFİ.69a,7–8).

عَنْ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَا نَبِيَّ بَعْدِي⁵⁹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

⁵⁷ (NFİ.62a,1–2).

⁵⁸ (NFQ.73b,9–10).

⁵⁹ (NFİ.69a,8–9).

عَنْ سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ أَنْتَ مِنِّي بِمَنْزِلَةِ هَارُونَ مِنْ مُوسَى إِلَّا أَنَّهُ لَيْسَ بَعْدِي نَبِيٌّ⁶⁰

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar беру yarliqar. Ya 'Alî san mandin Harun yerindasan. Musa payğambar 'alayhima-s-salāmdin magar soz bu turur-kim, mandin soñ payğambar yoq. Ya'ni netakkim Harun Musa payğambarniñ vaziri erdi. San taqî manim vazirimsan. Taqî Haru Musa payğambarniñ xalifasi erdi. Banu İsrā'il üzä Musa payğambar şafarğa barsa ozini xalifa qilur erdi. Ya 'Alî san taqî manim xalifam turursan. Ummatim üzä taqî ham yazičisan. Va lekin Harun Musa payğambarqa ortağ erdi payğambarliq içinda. San maña ortağ ermassan payğambarliq içinda. Aniñ uçun-kim man jumla payğambarlar soñi tururman. Mandin soñ payğambarliq yoğ dedi (NFİ.69a,9–15).

NFİ нусхасида **سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ** дейилган бўлса, NFQ нусхасида **سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ** деб ёзилган. NFİ нусхасида **لَا نَبِيَّ بَعْدِي** ўрнига, NFQ нусхада **لَيْسَ بَعْدِي نَبِيٌّ** дейилган.

Имом Муслимининг “Саҳих” тўпламидаги 2404-ҳадис NFİ нусхасидаги ҳадис билан ўхшаш экан. Фақат NFİ нусхасида **عَنْ سَعِيدِ بْنِ وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَا عَلِيُّ** деб ёзилган жумла, “Саҳихи Муслим”да **عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لِعَلِيِّ** шаклида ёзилган.

Beşinci fasl. *Fāṭima raḍiyallāhu 'anhā faḍāiliniñ bayāni içindä turur (NFİ.78b,13–14).*

İmām Abū-l-'Alā'i Oşî rahmatullāhi 'alayhi bü ḥadisni “Nişābu-l-axbār” ātliğ kitābında keltürmiş (NFİ.78b,14).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ⁶¹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

⁶⁰ (NFQ.92b,1–3).

⁶¹ (NFİ.78b,15).

قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَاطِمَةُ سَيِّدَةُ نِسَاءِ أَهْلِ الْجَنَّةِ⁶²

Bu hadis am'nisi ol turur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Faṭima uçtmaḥ ahliniñ xatunlariniñ uluğı taqı bekı turur dedi (NFİ.78b,15–17).

NFİva NFQ nuxhalarında va “Nisabu-l-axbor” kitoBINING 11-saxıfasında xadislar bir xil. Faqat xadis boşi NFİ nuxhasında صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ NFQ nuxhasında قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ NFQ nuxhasında قَالَ عَلَيْهِ السَّلَامُ va “Nisabu-l-axbor”da şaklıda eziлибди.

Altinçi faşl. Hasan-Husayn radiyallāhu 'anhu fadāiliniñ bayāni içindā turur (NFİ.84b,4–5).

İmām İsmā'il Buxārī rahmatullāhi 'alayhi “Şihāh” ātliğ kitābindā bü hadişni keltürmiş (NFİ.84b,5–6).

رُويَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِلْحُسَيْنِ وَالْحُسَيْنِ جِئْنَاكَ يَوْمَئِذٍ بِمَا كُنَّا نَعُوذُ بِهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سِوَاكَ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ⁶³

NFQ nuxhasında xadis matni kuyidağiča:

رُويَ ابْنُ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا عَنْ الرَّسُولِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ لِلْحُسَيْنِ وَالْحُسَيْنِ جِئْنَاكَ يَوْمَئِذٍ بِمَا كُنَّا نَعُوذُ بِهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سِوَاكَ وَمِنْ كُلِّ عَيْنٍ لَامَةٍ⁶⁴

Hadis ma'nisi ol turur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām aydi: Hasanga taqi Husaynga radiyallāhu 'anhumā ol vaqtin-kim bu du'ā birla anlarğa ta'við qilur erdi. Hasan taqi Husayn ataniz İbrāhim payğambar 'alayhi-s-salām oğli İsmā'ilqa taqi İshaqğa bu du'ā birla ta'við qilur erdi. Bu du'ā ma'nisi ol bolur-kim, siğınurman

⁶² (NFQ.103a,9–10).

⁶³ (NFİ.84b,6–8).

⁶⁴ (NFQ.109a,17–110a,1–3).

Taḥrī ta'alāniḡ tugal atlarī birla endurulmīš kitāblari birla qamuḡ šaytāndin taqī zahmat tekurgan aḡuluḡ jāvarlardin taqī yawuzluq tekurgan kozdīn (NFĪ.84b,8–13).

NFĪ nusxasida عَنْ رَسُولِ اللَّهِ جумласи NFQ nusxada عَنْ الرَّسُولِ ёзилган. NFĪ nusxadaḡي التَّائِمَةُ سۆзи NFQ nusxada كۆپلىك شاكلدا التَّائِمَاتِ дейилган. NFĪ nusxada مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ ёзилган жумла NFQ nusxada مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ ёзилган.

Бу ҳадис “Саҳиху-л-Бухорий”даги 3371-ҳадисга чоғиштирилди. “Саҳиху-л-Бухорий” да ҳадиснинг бошланиши NFĪ ва NFQдан фаркли равишда أَبَاكُمْ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ «كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَوِّذُ الْحَسَنَ وَالْحُسَيْنَ وَيَقُولُ مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ» шаклда ёзилган.

NFĪ nusxasidaḡي التَّائِمَةُ هَامَّةٍ جумласи “Саҳиху-л-Бухорий”да مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ هَامَّةٍ деб ёзилган.

Yetinči faṣl. İmām A'zam Abu Ḥanīfa Kūfī rahmatullāhi 'alayhi faḡāiliniḡ bayāni ičindā turur (NFĪ.93a,11).

İmām Şaḡānī rahmatullāhi 'alayhi “Maşāriqu-l-anvār” ātliḡ kitābī ičindā bü ḡadisni keltürmīš (NFĪ.93a,12).

رُوي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ⁶⁵

NFQ nusxasida ҳадис матни қуйидагича:

رُوي أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ يُرِيدِ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا يُفَقِّهُهُ فِي الدِّينِ⁶⁶

Bu ḡadiş ma'nisi ol bolurkīm, Payḡambar 'alayhis-s-salām xabar beru yarliḡar. Qayu mu'min va muvaḡḡid ḡaqinḡa Ḥaḡ ta'alā eḡguluk qilmaq tilasa ham dunya v ham āxiratta ol qulḡa şari'at aḡkāmini bildirur. Taqī ol qulini faqih qilur. Taqī koḡliniḡ kozini açar (NFĪ.93a,14–16).

⁶⁵ (NFĪ.93a,13–14).

⁶⁶ (NFQ.119b,6–7).

NFİ нусхасидаги قَالَ قَالَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ جумла, NFQ нусхасида أَبُو هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ деб ёзилган.

“Машариқу-л-анвор” асарининг 185-ҳадисда قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ جумласи йўқ.

Seksinçi faşl. *İmām Şāfi’i rahmatullāhi ’alayhi faḍāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.99b,2–3).

İmām Muḥammad bin Başraviyya rahmatullāhi ’alayhi “Kanzu-l-axbār” ātliğ kitābindä bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.99b,3–4).

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ خَدَمَ عَالِمًا سَبْعَةَ أَيَّامٍ فَكَأَنَّمَا خَدَمَ اللهُ تَعَالَى سَبْعَةَ آلَافِ سَنَةٍ وَأَعْطَاهُ اللهُ تَعَالَى بِكُلِّ يَوْمٍ ثَوَابَ أَلْفِ شَهِيدٍ⁶⁷

Ḥadis ma’nisi ol bolurkim, Payğambar ’alayhi-s-salām andağ xabar beru yarlıqar. Qayu mu’mın va muvaḥḥid bir ’ālimqa yeti kun Ḥaq ridāsi uçun xidmat qilsa, Tañri ta’alāqa yeti miñ yıl xidmat qilmışdek bolğay. Taqı tekma bir kuniña miñ şahid savābi Ḥaq ta’alā rozı qilğay (NFİ.99b,5–8).

NFİ нусхасидаги سَنَةٍ сўзи NFQ нусхасида وَسَنَةٍ шаклида ёзилган. Имом Муҳаммад бин Башравиййа ва “Канзу-л-ахбор” ҳақида маълумот топилмади.

Toqsinçi faşl. *İmām Mālik rahmatullāhi ’alayhi faḍāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.103b,13).

İmām Qādī Abu ’Abullāh Quḍā’i rahmatullāhi ’alayhi “Şihābu-l-axbār” ātliğ kitābindä bü ḥadisni keltürmiş (NFQ.131b,18–19).

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعُلَمَاءُ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ⁶⁸

⁶⁷ (NFİ.99b,4–5).

⁶⁸ (NFİ.103b,14).

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. 'Alimlar payğambarlarniñ merāsxörlari erurlar (NFİ.103b,14–15).

NFQ nusxasida bu faslga teğişli hadis ezilgan bet şikaştlanğanlıgı uçuñ
⁶⁹ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى جумласидан бошқа матн йўқ.

Абу Абдуллох Муҳаммад ибн Саломата-л-Кузоийнинг “Шихабу-л-ахбор” асарининг 627-ҳадиси *إِنَّ الْعُلَمَاءَ وَرَثَةُ الْأَنْبِيَاءِ* шаклида eзилган.

Oninçi fasl. *İmām Ahmad Hanbal rahmatullāhi 'alayhi faḍāiliniñ bayāni içindā turur (NFİ.110a,7).*

İmām 'Abullāh Saraxsī rahmatullāhi 'alayhi “Mavāqit” ātliğ kitābında bü ḥadişni keltürmiş (NFİ.110a,7–8).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ أَيَّامَ حَيَاتِهِ خَطِيئَتُهُ⁷⁰

NFQ nusxasida hadis matni қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ أَحَبَّ الْعِلْمَ وَالْعُلَمَاءَ لَمْ تُكْتَبْ عَلَيْهِ خَطِيئَتُهُ⁷¹

Bu ḥadiş ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Qayu mö'min va muvaḥḥid-kim 'ilmni taqī 'ālimlarni sewar bolsa, türikligi içinda nekim xaṭā va zillat bu quldin kelur bolsa eykinindagi fariştalar ol xaṭālarını bitmagaylar deb yarliqar (NFİ.110a,9–11).

NFİ nusxasidgi *أَيَّامَ حَيَاتِهِ* жумласи NFQ nusxada eзилмаган.

Имом Абдуллох Сарахсий ва “Мавақит” асари ҳақида маълумот топилмади.

Üçinçi bāb. *Haq ta'alā ḥaḍratiniğā yawunğu 'amallar bayāni içindā turur (NFİ.115a,3).*

⁶⁹ (NFQ.131b,19).

⁷⁰ (NFİ.110a,8–9).

⁷¹ (NFQ.135b,1–2).

Avvalqı faşl. 'İlm faḍāiliniñ bayāni içindä turür (NFQ.141a,13).

İmām Ğazzālî rahmatullāhi 'alayhi "İhyā'u-l-'ulum" ātliğ kitābîndä bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.115a,3–4).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْعِلْمِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ⁷²

Ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām andağ yarliqar. 'İlm istamak fariḍa turur tekma bir musulmān er üzä taqî tekma bir xatun üzä (NFİ.115a,5–6).

NFİ va NFQ nusxalarıda ḥadis matni bir xil. İmom Ğazzoлийнинг "Ихяъу улуми-д-дин" китобнинг саккиз жойида шу ḥadis бор экан. Лекин, барчаларида *مُسْلِمَةٍ* сўзи йўқ.

İkinçi faşl. Namāz faḍāiliniñ bayāni içindä turur (NFİ.120b,2–3).

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi "Maşābih" ātliğ kitābîndä bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.120b,3).

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مَكْفُورَاتٌ لِمَا يَبْنِيهِنَّ إِذَا اجْتَنَبْتَ الْكَبَائِرَ⁷³

NFQ nusxasida ḥadis matni куйидагича:

عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الصَّلَاةُ الْخَمْسُ وَالْجُمُعَةُ إِلَى الْجُمُعَةِ وَرَمَضَانُ إِلَى رَمَضَانَ مَكْفُورَاتٌ مَا يَبْنِيهِنَّ إِذَا اجْتَنَبْتَ الْكَبَائِرَ⁷⁴

Bu ḥadis ma'nisi ol bolurkim qayu mö'min va muvaḥḥid beş namazni vaqtında qilur bolsa, taqî uluğ yazuqlardın saqlanur bolsa, bu beş namaz ol kiçik yazuqlarini ortkan turur taqî ketarkan. Mudağuş jum'a namazini jāme'da imām birla qildı taqî uluğ yazuqlardın saqlandı. Yana bir jum'a namazini jāme'da imām birla qilur bolsa

⁷² (NFİ.115a,3), (NFQ.141a,15–16).

⁷³ (NFİ.120b,4–5).

⁷⁴ (NFQ.148a,3–5).

bu ekî jum'a arasındaqî ne kîm kîçik yazuqlarî bu kîşidîn kelmiş bolsa, bu ekî jum'a ol yazuqlarîŋğa kaffārat bolur. Ortkan bolur mundaġuq bîr ramadān ayinî roza tuttî taqî bîr ramadān qatkî uluġ yazuqlardîn saqlandî. Yana ekînç ramadānda taqî roza tuttî. Bu ekî ramadān bu kîmersanîñ jumla kîçik yazuqlarîŋğa kaffārat bolur. Ortkan bolur ketarkan bolur deb aydî (NFİ.120b,5–12).

NFİ nusxasida الصَّلَاةُ الْخَمْسُ жумласи NFQ nusxasida الصَّلَاةُ الْخَمْسُ деб кўплик шаклда ёзилган. NFİ nusxada لِمَا بَيَّنَّهُنَّ жумласи NFQ nusxada مَا بَيَّنَّهُنَّ экан. NFİ nusxadaғи إِذَا أُجْتَنَّبَتْ إِذَا أُجْتَنَّبَتْ феъли муаннас ҳолда келган бўлса, NFQ nusxada إِذَا أُجْتَنَّبَتْ إِذَا أُجْتَنَّبَتْ шаклда музаккар ҳолда ёзилган.

“Масобих” асаридағи 392-ҳадис деярли NFQ nusxasidaғи ҳадис матни билан ўхшаш. Фақат бир зринда NFİ nusxasidaғидек لِمَا بَيَّنَّهُنَّ ёзилган.

Üçinçi faşl. *Zakātnîñ taqî şadaqanîñ fađāilîñ bayānî içindä turur (NFİ.125a,12–13).*

İmām Abu 'Abullāh Quđā'î rahmatullāhi 'alayhi “Şihābu-l-axbār” ātliġ kitābîndä bü ħadisni keltürmiş (NFQ.153b,15–16).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ فِي ظِلِّ صِدْقَتِهِ حَتَّى يُفْضَى بَيْنَ النَّاسِ⁷⁵

NFQ nusxasida ҳадис матни қуйидағича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ الرَّجُلَ فِي ظِلِّ صِدْقَتِهِ تُفْضَى بَيْنَ النَّاسِ⁷⁶

Bu ħadiş ma'nisi ol bolur-kîm, Payġambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Qiyaamat kun bolsa āmannā va şaddaqnā tekma bîr kîm ersa oz şadaqasiniñ kolaykasında bolġaylar, 'arāşat xalqiniñ ħukmi tamām bolġunça (NFİ.125a,15–17).

⁷⁵ (NFİ.125a,14–15).

⁷⁶ (NFQ.153b,17).

NFİ нусхадаги сўзи NFQ нусхасида йўқ экан. “Шихабун-л-ахбор” китобининг 71-ҳадиси الرَّجُلُ فِي ظِلِّ صَدَقَتِهِ حَتَّى يُقْضَى بَيْنَ النَّاسِ шаклида ёзилган.

Törtinçi faşl. *Roza faḍāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.130a,14).

İmām Abu-l-Lays̄ Samarqandī rahmatullāhi 'alayhi “Tanbihu-l-Ġāfilin” ātliğ kitābında bü ḥadişni keltürmiş (NFİ.130a,14–15).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ صَامَ يَوْمًا إِبْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ تَعَالَى بَاعَدَهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ كَبُعْدِ غُرَابٍ طَارَ وَهُوَ فَرَحٌ حَتَّى مَاتَ هَرَمًا⁷⁷

Bu ḥadiş ma'nisi ol bolurkim, qayu mö'min va muvaḥḥid bir kun roza tutar bolsa Haq ta'alā riḍāsi uçun, Haq tabārak va ta'alā ol mö'minni tamuğ otidin andağ yıraq qilğay-kim, bir qarğa bir yerdin kiçik bala erkan uçsa qarig'inça na miqdār ol yerdin keçsa yıraq barsa, bu kim ersa taqī tamuğdin andağ yıraq bolğay dedi (NFİ.130a,16–17–130b,1–2).

NFQ нусхасида тўртинчи фаёл ва унга тегишли ҳадис тушиб қолган. Абу-л-Лайс Самарқандийнинг “Танбиҳун-л-ғофилин” асаридан бу ҳадис топилмади.

Beşinçi faşl. *Hağ va 'Umra faḍāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.135a,11).

Abü-l-'Alā' i Oşī rahmatullāhi 'alayhi “Nişābu-l-axbār” ātliğ kitābında bü ḥadişni keltürmiş (NFİ.135a,11–12).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَجَّ بِنَيْتِ اللَّهِ مِنْ كَسْبٍ حَلَالٍ لَمْ يَخْطُ خَطْوَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى بِهَا سَبْعِينَ حَسَنَةً وَحَطَّ عَنْهُ سَبْعِينَ سَيِّئَةً وَرَفَعَ لَهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً⁷⁸

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

⁷⁷ (NFİ.130a,15–16).

⁷⁸ (NFİ.135a,12–14).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ حَجَّ بَيْتَ اللَّهِ مِنْ كَسْبٍ حَلَالٍ لَمْ تَخُطْ خَطْوَةً إِلَّا كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى إِلَيْهَا بِهَا سَبْعِينَ حَسَنَةً وَحَبَطَ عَنْهُ سَبْعِينَ سَيِّئَةً وَرَفَعَ لَهُ سَبْعِينَ دَرَجَةً⁷⁹

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarlıqar. Qayu mo'min va muvahhid haläl kasbidin xaraj qilip Haq tabarak va ta'alāniñ ewiñä ziyarat qilsa, ya'ni Ka'baxānağa tavāf qilsa Haj qilsa, Tañri tabarak va ta'alā ol haj qilğan qulinuñ tekmä bir ādamî saninča yetmiş edgülik devanında bitigäy. Taqî ol qulinuñ devanidin tekmä bir ādamî saninča yetmiş yamanlıqini ketärgäy. Taqî uçtañ içindä tekma bir ādamî saninča yetmiş daraja yükäy qilğay dep yarlıqar (NFİ.135a,14–17–135b,1).

NFİ нусхасида *لَمْ يَخُطْ* феъли NFQ нусхасида *لَمْ تَخُطْ* шаклда. NFİ нусхасидаги *بِهَا* жумласи, NFQ нусхасида *إِلَيْهَا بِهَا* ёзилган. NFİ нусхасида *وَحَبَطَ عَنْهُ* жумласи NFQ нусхасида *وَحَبَطَ عَنْهُ* ёзилган.

“Нисабу-л-ахбор” китобининг 28-саҳифасидаги ҳадис билан чоғиштирилганда баъзи фарқли ўринлармаълум бўлди. NFİ ва NFQ нусхадаги *بَيْتَ اللَّهِ* ўрнида “Нисабу-л-ахбор”да *عَلَيْهِ السَّلَامُ* да ёзилган. *اللَّهُ* жумласи *كَتَبَ اللَّهُ تَعَالَى* деб ёзилган ва аксинча *اللَّهُ تَعَالَى* жумласи *كَتَبَ اللَّهُ* дейилган. *وَحَبَطَ عَنْهُ* ва *لَمْ يَخُطْ* ўрнига *بِهَا* ва *لَمْ يَخُطْ* да NFİ нусхаси билан мувофиқ. *لَمْ يَخُطْ* ўрнида *وَرَفَعَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ* жумласи ўрнида *وَرَفَعَ اللَّهُ تَعَالَى لَهُ* деб ёзилган.

Altinchi faşl. *Ata-anaqa xidmat qilmaq fađāiliniñ bayāni içindä turur (NFİ.161a,15).*

İmām Ğazzālî rahmatullāhi 'alayhi “İhyā'u-l-'ulum” ātliğ kitābında bü hadişni keltürmiş (NFİ.161a,16).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَرُّ الْوَالِدَيْنِ أَفْضَلُ مِنَ الصَّلَاةِ وَالصَّوْمِ وَالْحَجِّ وَالْعُمْرَةِ وَالْجِهَادِ فِي سَبِيلِ اللَّهِ⁸⁰

⁷⁹ (NFQ.164a,6–8).

⁸⁰ (NFİ.161a,16–17), (NFQ.172a,3–5).

Ma'nisi ol bolur-kim, ata-anaqa eđgülik qılmaqnıñ savabi namaz qılmaqnıñ savabıdın ziyāda turur. Ham taqı roza tutmaq savabıdın taqı ziyāda turur. Ham taqı haj va 'umra qılmaq savabıdın taqı ziyāda turur dep yarlıqar (NFİ.161a,17–161b,1–2).

NFİ va NFQ nusxada bir xil. Imom ƒazsolıynınƒ “Ихъу улуми-д-дин” асари 2-жуз, 216-саҳифасидаги ҳадисда وَالصَّلَاةُ وَالصَّوْمُ سۆзи ўртасида وَالصَّدَقَةُ сۆзи бор.

Yetinçi faşl. *Halāl yemäk fađāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.147a,13–14).

İmām Ğazzālī aytür rahmatullāhi 'alayhi “İhyā'u-l-'ulum” ātliğ kitābindä bü hadisni keltürmiş (NFİ.147a,14–15).

رُويَ إِبْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ⁸¹

NFQ nusxasiда ҳадис матни қуйидагича:

رُويَ إِبْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طَلَبُ الْحَلَالِ فَرِيضَةٌ عَلَى كُلِّ مُسْلِمٍ وَمُسْلِمَةٍ⁸²

Ma'nisi ol turur-kim, Payğambar 'alayhis-s-salām xabar beru yarlıqar. Halālni istamak fariða turur tekma bir er üzä, taqı tekma bir tişi üzä (NFİ.147a,16–17).

NFİ nusxadaги قَالَ قَالَ أَنَّهُ NFQ nusxada قَالَ قَالَ ёзилган. “Ихъу улуми-д-дин” асарининг 2-жуз, 89-саҳифасидаги ҳадис билн чоғиштирилди. NFİ ва NFQ nusxasiдаги قَالَ قَالَ أَنَّهُ ва قَالَ قَالَ “Ихё” да قَالَ قَالَ ёзилган. “Ихё” да сۆзи йўқ.

Seksinçi faşl. *Amr-i ma'ruf taqı nahı munkar fađāiliniñ bayāni içindä turur* (NFİ.157a,1).

⁸¹ (NFİ.147a,15–16).

⁸² (NFQ.178b,5–6).

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَفَّقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَيُرَى خَيْرًا مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ⁸⁵

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

جَابِرُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ إِنَّ مِنَ اللَّيْلِ سَاعَةً لَا يُوَفَّقُهَا عَبْدٌ مُسْلِمٌ يَسْأَلُ اللَّهَ خَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ وَخَيْرًا إِلَّا أَعْطَاهُ إِيَّاهُ وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ⁸⁶

Bo ҳadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Haqiqatda tun sa'atlaridin bir sa'at bar. Qaçan-kim mo'min va musulmān qul ol sa'atqa muvāfiq bolsa. Taqī ol sa'at içindā Haq ta'alādīn edgūlūk tilāsā, Haq tabārak va ta'ala heç rad qilmadīn tilākini rozī qilur. Taqī du'āsini mustajāb qilur. Taqī bir ravāyatda andağ aydī-kim, dunyā işlāridin taqī āxirat işlāridin ol sa'at içindā Haq ta'alādīn mo'min musulmān qul tilāgini tilāsā albatta Haq ta'alā ol tilāklāriini rozī qilur, taqī du'ālarini mustajāb qilur. Taqī bu sa'at qamuğ tūn içindā bar turur dep aydī (NFİ.156b,16–17–157a,1–4).

NFİ нусхасидаги *مِنْ أُمُورِ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ* жумласи ўрнида NFQ нусхасида *وَحَيْرًا* сўзи ёзилган.

Имом Муслимнинг “Саҳих” тўпламидаги 167-ҳадис NFQ нусхадаги ҳадис билан деярли ўхшаш экан. NFİ ва NFQ нусхада ҳадиснинг охиридаги *وَذَلِكَ كُلُّ لَيْلَةٍ* жумласи Имом Муслимнинг “Саҳих”ида йўқ.

Oninchi fasl. *Şabr va riḍā faḍāiliniḡ bayāni içindā turur (NFİ.162a,4–5).*

İmām Abu-l-Lays Samarqandī rahmatullāhi 'alayhi “Tanbihu-l-Ġāfilin” ātliġ kitābīndā bü ḡadisni keltürmiş (NFİ.162a,5).

⁸⁵ (NFİ.156b,14–16).

⁸⁶ (NFQ.189b,8–10).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدٍ مِنْ عِبْدِي مُصِيبَةً فِي مَالِهِ أَوْ وَلَدِهِ أَوْ بَدَنِهِ فَاسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْبَبْتُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِيزَانًا وَأَنْشُرَ لَهُ دِيوَانًا⁸⁷

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّ اللَّهَ تَبَارَكَ وَتَعَالَى يَقُولُ إِذَا وَجَّهْتُ إِلَى عَبْدٍ لِي مِنْ عِبْدِي مُصِيبَةً فِي مَالِهِ أَوْ وَلَدِهِ أَوْ بَدَنِهِ فَاسْتَقْبَلَ ذَلِكَ بِصَبْرٍ جَمِيلٍ اسْتَحْبَبْتُ مِنْهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَنْ أَنْصِبَ لَهُ مِيزَانًا أَوْ أَنْشُرَ لَهُ دِيوَانًا⁸⁸

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Haq ta'alādin hikāyat qilur. Taqrī tabārak va ta'alā aytur. Qaçan-kim qullarimdin bir qulumğa muşibat tekursam māli içinda ya qaqi oğli qizi içinda ya taqi tanı içinda. Taqi ol qulum muşibatqa korkluk sabr birle qarşu kelur bolsa, qiyāmat kun'amallarini olçamak uçun ol qulumni tarazu qatınğa kelturmagayman. Taqi onkinlarniñ'amallariniñ devānini oqutmişda ol qulumnuñ'amallariniñ devānini yaymağayman taqi oqutmağayman taqi heç su'āl va hisāb qilmadin uçmağqa kekurğayman deb aydi (NFİ.162a,8–13).

NFİ нусхадаги عَبْدٍ مِنْ عِبْدِي жумласи NFQ нусхада عَبْدٍ لِي مِنْ عِبْدِي ёзилган. NFİ нусхада وَأَنْشُرَ سۆзи NFQ нусхада أَنْشُرَ ёзилган.

“Танбиху-л-ғофилин” китобидан бу ҳадис топилмади.

Tortinçi bāb. *Haq ta'alā ḥadratidin yiratğu tawuz'amallar bayāni içindā turur (NFİ.167b,13–14).*

Avvalqı faşl. *Nāhaq qan tökmäknıñ āfati içindā turur (NFİ.167b,14–15).*

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindā bü ḥadışni keltürmiş (NFİ.167b,15).

⁸⁷ (NFİ.162a,6–8).

⁸⁸ (NFQ.195b,19–196a,1–3).

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِأَحَدِي ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ التَّارِكِ لِلْجَمَاعَةِ⁸⁹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِنَّهُ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ يَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَنَّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَّا بِأَحَدِي ثَلَاثِ النَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَلِدِينِهِ التَّارِكِ لِلْجَمَاعَةِ⁹⁰

Bu hadis ma'nisi ol bolurkim, Tañri ta'alāni birlagan taqī man rasulini haqlağan musulmān kişiniñ qanī ravā bolmaz, magar uç narsa birla. Ol uç kim ol musulmāndin kelmış bolsa şari'atta anıñ qanī halāl bolur. Bir kim ersani nāhaq yerda olturmış bolsa. Ya taqī xatuni bar erkan zinā qilsa. Ya taqī musulmān bolmişdin soñ kāfir bolsa. Bu uç yerda musulmānniñ qanī halāl bolur. Şari'atta olturmak ravā bolur. Mundin oñin yerda olturmak ravā bolmaz dep aydi (NFİ.168a,1–5).

NFİ нусхасида *عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ* жумласи NFQ нусхада *عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ* ёзилган. NFİ нусхасида *ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* жумласи NFQ нусхада *ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* ёзилган. NFİ нусхасида *وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* жумласи NFQ нусхада *وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* ёзилган.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 2584-ҳадис билан чоғиштирилди. “Масобих”даги ҳадис *عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ* да NFİ нусхаси билан, *عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَجِلُّ دَمٌ أَمْرٍ وَمُسْلِمٍ* да NFQ нусхаси билан ўхшаш. Яна *ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* да NFİ нусхаси билан *ثَلَاثِ النَّفْسِ بِالنَّفْسِ وَالثَّيْبِ الزَّانِي وَالْمَارِقِ لِدِينِهِ* жумласи NFİ ва NFQ нусхадан фарқли.

İkinçi faşl. *Zinā qılmaq āfatiniñ bayāni içindä turur (NFİ.173b,4).*

İmām Muḥammad Buxārî rahmatullāhi 'alayhi “Şaḥiḥ” ātliğ kitābindä bü ḥadişni keltürmîş (NFİ.173b,5).

⁸⁹ (NFİ.167b,15–17).

⁹⁰ (NFQ.202a,2–5).

رُوي سَهْلُ بْنُ سَعْدِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ مَنْ تَكَفَّلَ لِي مَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ
وَمَا بَيْنَ لِحْيَيْهِ تَكَفَّلْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ⁹¹

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

رُوي سَهْلُ بْنُ سَعِيدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنْ قَالَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ تَوَكَّلَ لِي مَا بَيْنَ رَجُلَيْهِ وَمَا
بَيْنَ لِحْيَيْهِ تَوَكَّلْتُ لَهُ بِالْجَنَّةِ⁹²

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Qayu mö'min va muvaḥhid maña uvuğ bolsa-kim eki adaqı arasındaqı farjini zinādin saqlasa taqı eki engagi arasındaqı aғzini ḥarām yemakdin saqlasa taqı tilini ğiybatdin taqı yalğandin saqlasa taqı man ol kişiga uvuğ tururman uçtmaḥ birla ya'ni kimdinkim bu eki iş kelür bolsa ol kişī albatta uçtmaḥqa kirmadin qalmaz dedi (NFİ.173b,6–10).

NFİ нусхасида ҳадиснинг ровийси سَهْلُ بْنُ سَعْدِي бўлса, NFQ нусхасида سَهْلُ بْنُ سَعِيدٍ ёзилган. NFİ нусхасида قَالَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ жумласи NFQ нусхасида عَنْ قَالَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ёзилган. NFİ нусхасидаги تَكَفَّلَ ва تَكَفَّلْتُ феъллари NFQ нусхада تَوَكَّلَ ва تَوَكَّلْتُ ёзилган.

Имом Бухорийнинг “Саҳих” китобидаги 6807-ҳадис боши иккала عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَسَلَّمَ : قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ : Ҳадис матни NFQ нусхадаги ҳадис матни билан бир хил.

Üçinçi faşl. *Xamr içmäkläriniñ bayānī içindä turur* (NFİ.181b,10–11).

İmām Muḥammad bin Başraviyya rahmatullāhi 'alayhi “Kanzu-l-axbār” ātliğ kitābındä bü ḥadisni keltürmiş (NFİ.181b,11–12).

قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَنْ سَلَّمَ عَلَى شَارِبِ الْخَمْرِ أَوْ صَافِحَهُ أَوْ عَاتَقَهُ أَحْبَطَ اللهُ تَعَالَى عَمَلَهُ
أَرْبَعِينَ سَنَةً⁹³

⁹¹ (NFİ.173b,5–6).

⁹² (NFQ.208b,8–10).

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Qayu mö'min va muvahhid xamr içganga salām bersa ya taqi anin birla muşāfahat qilsa ya'ni el tutuşsa, anin birla mu'āniqa qilsa ya'ni quçuşsa Haq tabarāk va ta'alā bu kim ersanin qirq yilqi maqbul tā'atlarini habaṭa qilğay ol xamr içgannı ağırtağani uçun dep aydi (NFİ.181b,13–16).

Бу хадис икки нусхада ҳам бир хил экан. “Канзу-л-ахбор” асари топилмади.

Törtinçi fasl. *Takabbur qilmaq āfatinin bayāni içindā turur (NFİ.186a,2).*

İmām Bağavî rahmatullāhi 'alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindā bü hadisni keltürmiş (NFİ.186a,2–3).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَا يَدْخُلُ الْجَنَّةَ مَنْ فِي قَلْبِهِ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ مِنْ كِبَرٍ فَقَالَ رَجُلٌ أَنْ الرَّجُلَ يُحِبُّ أَنْ يَكُونَ تَوْبُهُ حَسَنًا وَتَعْلُهُ حَسَنًا قَالَ إِنَّ اللَّهَ جَمِيلٌ يُحِبُّ الْجَمَالَ الْكِبْرُ مَنْ نَظَرَ الْحَقَّ وَغَمَطَ النَّاسَ⁹⁴

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Uçtmaḡqa kirmäs ol kim ersä-kim, könlindā darra andzasinça kibr bolsa dedi ersä, şahābalarda biri aydi ya Rasulallāh er kim ersä toni körklüg bolmağini sewär, taqi na'lini körklüg bolmağini sewär, bu kibr bolğay-mu dep su'al qildi ersä, Payğambar 'alayhi-s-salām aydi: Haq tabārak va ta'alā jamil turur. Jamālni sewär. Kibr ol bolur-kim, Haq ta'alānin farmāniğä iltifāt qilmas taqi xalāyiqğa xor koz birlä baqsa (NFİ.186a,5–9).

NFQ нусхада хадиснинг арабча матни муаллиф ёки котибнинг хатоси сабаб ёзилмаган.

Имом Бағавийнинг “Масобиху-с-сунна” асаридаги 3966-хадис билан чоғиштирилди. NFİ нусхасидаги أَحَدٌ فِي قَلْبِهِ да ўрнига “Масобих”да فِي قَلْبِهِ ҳамда الْكِبْرُ: بَطَرُ الْحَقِّ: بَطَرُ الْحَقِّ жумласи ўрнида “Масобих”да بَطَرُ الْحَقِّ деб ёзилибди.

⁹³ (NFİ.181b,11–12), (NFQ.217b,17–19).

⁹⁴ (NFİ.186a,3–5).

Beşinçi faşl. *Yalğan taqî ğiybat āfatiniñ bayāni içindä turur* (NFİ.190b,16).

İmām Abu 'İysā Termidî rahmatullāhi 'alayhi “Jāmi” ātliğ kitābında bü ħadisni keltürmiş (NFİ.190b,16–17).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِيَّاكُمْ وَالْكَذِبَ فَإِنَّ الْكَذِبَ يَهْدِي إِلَى الْفُجُورِ وَإِنَّ الْفُجُورَ يَهْدِي إِلَى النَّارِ⁹⁵

Payğambar 'alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. Ey ummatim qorquñ yalğan sozlamakdin. Haqiqatta yalğan sozlamak ādamini yawuz işga tekururç taqî yawuz iş ādamını tamuğqa tekurur (NFİ.191a,1–3).

Бу ҳадис иккала нусхада ҳам бир хил ёзилган экан. Имом Термизийнинг “Сунан” китобларидаги 1971-ҳадис билан солиштирсак бу ҳадис матни катта ҳадис матнининг бир қисми экани маълум бўлди.

Altinçi faşl. *Dunyāni sewmāk āfatiniñ bayāni içindä turur* (NFİ.195b,8–9).

İmām Abu-l-Lays Samarqandî rahmatullāhi 'alayhi “Tanbihu-l-Ġāfilin” ātliğ kitābında bü ħadisni keltürmiş (NFİ.195b,9–10).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَالْقَبْرُ حِصْنُهُ وَالْجَنَّةُ مَأْوَاهُ وَالدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ وَالْقَبْرُ سِجْنُهُ وَالنَّارُ مَأْوَاهُ⁹⁶

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الدُّنْيَا سِجْنُ الْمُؤْمِنِ وَالْقَبْرُ حِصْنُهُ وَالْجَنَّةُ هَوَاهُ وَالدُّنْيَا جَنَّةُ الْكَافِرِ وَالْقَبْرُ سِجْنُهُ وَالنَّارُ مَابَهُ⁹⁷

⁹⁵ (NFİ.190b,17–191a,1), (NFQ.228b,17–19).

⁹⁶ (NFİ.195b,10–11).

⁹⁷ (NFQ.233a,18–19–233b,1).

Toqsinchi fasl. *Ğurur va ғаflat āfatiniñ bayāni içindä turur* (NFİ.211b,14).

İmām Sam’ān bin Mahdī rahmatullāhi ’alayhi “Musnadü Anas” ātliğ kitābindä bü hadiṣni keltürmiş (NFQ.251b,17–18).

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَاقِلُ صَدِيقِي وَالْأَحْمَقُ عَدُوِّي ثُمَّ قَالَ لَا تَصْحَبُوا مَعَ الْأَحْمَقِ وَلَا تَنْقَطِعُوا
عَنِ الْعَاقِلِ¹⁰²

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْعَاقِلُ صَدِيقِي وَالْأَحْمَقُ ثُمَّ قَالَ لَا تَصْحَبُوا مَعَ الْأَحْمَقِ وَلَا تَعْطُوا مِنْ
الْعَاقِلِ¹⁰³

Bu hadiṣ ma’nisi ol bolur-kim, Anas bnu Mālik radiyallāhu ’anhu rivāyat qilur. Payğambar ’alayhi-s-salām xabar beru yarliqar. ’Aqil manim dostum turur. Aħmaq manim duşmanim turur dedi ersa. Andin soñ aydi. Ey yārānlarimizinhār aħmaq birla şuħbat qilmañ. Taqi ’aqildin kaslamañ dedi (NFİ.211b,16–17–212a,1–2).

NFİ нусхасида *وَالْأَحْمَقُ عَدُوِّي* жумласи ўрнида NFQ нусхада *وَالْأَحْمَقُ* сўзнинг ўзи ёзилган. NFİ нусхадаги *عَنِ الْعَاقِلِ* жумласи NFQ нусхада *الْعَاقِلِ* шаклида ёзилган.

Имом Самъон ибн Махдий ва унинг “Муснади Анас” асари ҳақида маълумот топилмади топилмади.

Oninchi fasl. *Uzaq umiñç tutmaq āfatiniñ bayāni içindä turur* (NFİ.217a,3–4).

İmām Bağavî rahmatullāhi ’alayhi “Maşābih” ātliğ kitābindä bü hadiṣni keltürmiş (NFİ.217a,4).

عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَسْتَبُ مَعَهُ اثْنَتَانِ
الْجِرْصُ عَلَى الْمَالِ وَالْجِرْصُ عَلَى الْعُمُرِ¹⁰⁴

¹⁰² (NFİ.211b,15–16).

¹⁰³ (NFQ.251b,18–19).

NFQ нусхасида ҳадис матни қуйидагича:

قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَهْرُمُ ابْنُ آدَمَ وَيَتَشَبُّ مَعَهُ اثْنَتَانِ الْجِرْصُ وَالْأَمْلُ¹⁰⁵

Bu hadis ma'nisi ol bolur-kim, Anas bnu Mālik radiyallāhu 'anhu rivāyat qilur Payğambardīn-kim, Payğambar 'alayhi-s-salām xabar berü yarliqar. Ādam oğli birlä heç qarimaz. Biri ol-kim, mālqa hariş bolmaq. Ekinčisi ol-kim, 'umurga hariş bolmaq. Ādam oğli neçä mä qarisa, Ādam oğli içindä bu eki xişlat qarimaz. Hamiša Ādam oğliniñ talabī öküş māl turur, taqi öküş 'umur turur, dep aydi (NFİ.217a,6–9).

NFİ нусхасида عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ жумла NFQ нусхада قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ NFİ нусхасидаги الْجِرْصُ وَالْأَمْلُ сўзлари NFQ нусхада الْجِرْصُ وَالْأَمْلُ жумласи ўрнига NFQ нусхада عَلَى الْمَالِ وَالْجِرْصُ عَلَى الْغُنْمِ ёзилган.

“Масобиху-с-сунна” асаридаги 4069-ҳадисга чоғиштирилди. NFİ нусхасидаги عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ жумласи “Масобих”да عَنْ أَنَسِ деб ёзилган. NFİ нусхасидаги وَمِنْهُ اثْنَتَانِ وَيَتَشَبُّ مَعَهُ اثْنَتَانِ шаклида ёзилган.

Хулоса

Бу мақолани ёзиш жараёнида бир қанча хулосаларга келинди. “Наҳжу-л-фародис” асарининг NFQ нусхаси NFİ нусхасидан икки йил аввал кўчирилган. Шунинг учун NFİ нусхаси қайсидир маънода NFQ нусхасининг тўлдирилган, қайта ишланган ва таҳрир қилинган варианты ҳисобланади. Бунга юқоридаги тадқиқотда ҳам гувоҳ бўлинди. NFQ нусхасидаги кўпгина ҳадислар NFİ нусхасида таҳрир қилиниб, тўлдирилган. Лекин, аксинча NFQ нусхасидаги ҳадис NFİ нусхасидаги ҳадислардан тўлиқроқ ўринлар ҳам бор. Бизнингча бунга муаллиф ёки котибнинг хатоси ёки эътиборсизлиги сабаб бўлиши мумкин.

¹⁰⁴ (NFİ.217a,4–6).

¹⁰⁵ (NFQ.258a,2–3).

Асарда фойдаланилган манбаларнинг деярли барчаси мўътабар асарлар ва яна бир жиҳати бу асарларнинг муаллифларининг кўпчилиги Ўрта Осиё ҳудудидан. Қирқ ҳадис асносида тилга олинган ўн учта манбадан тўртта асар ҳақида маълумот топилмади. Шунинг ўзи ҳам “Нахжу-л-фародис”нинг илмий қийматини оширади.

Бундан ташқари ҳар бир ҳадиснинг ортидан муаллифнинг таржимаси ҳам бериб борилди. Бу ҳам ҳадиснинг маъносини тўлароқ тушинишга ёрдам беради. Лекин бу мақолада масадимиз фақат арабча ҳадисларнигина таҳлил қилиш бўлгани учун ҳадис таржималарининг таҳлилига киришмадик. Чунки асардаги оят ва ҳадислар таржимаси алоҳида катта бир тадқиқотни талаб қилади.

Адабиётлар:

1Nehcul-Feradis. Ushtmahlarinin Achuq Yoli. Cennetlerin Achiq Yolu Doghru Siralanmish. El Yazma. Ebcad-444s.

2Mahmut b. Ali. Nehçü'l-feradis. Uşmahların açuq yolu. (Cennetlerin açık yolu). Metin, Dizin-Sözlük, Tıpkıbasım. Birleştirilmiş baskı. Tıpkıbasım ve çeviri yazı Janos ECKMANN. Yayıl原因lar: Semith TEZCAN – Hamza ZÜLFİKAR. Dizin-Sözlük: Aysu ATA. Ankara, 2014.

3Nehcü'l-ferâdîs Kazan devlet üniversitesi kütüphanesi nüshası (inceleme – metin – dizin) Doktora tezi Ayşe ŞEKER İstanbul, 2018.

4نصاب الأخبار لتذكر الأخيار. لإمام الحرمین سراج الدين أبي محمد علي بن عثمان بن محمد الأوشي. طبع بالمطبع الكريمة ببلدة قزان. سنة 1321 هـ.

5برنامج المكتبة الشاملة-الموقع الرسمي. <https://t.me/shamelaws>

6 مشارق الأنوار النبوية من صحاح الأخبار المصطفية.

7https://www.bukhari-pedia.net/book/mshareq_sghany/1

8. شهاب الأخبار . لأبي عبد الله محمد بن سلامة القضاعي.

9. <https://ketabonline.com/ar/books/23212/read?part=1&page=1&index=2033102>